

Тимофей СМЕТАНИН
Яков СТРУЧКОВ

МЭХЭЭЛЭЧЭЭН
БУЛЧУТ
КЭПСЭЭННЭРЭ

Тимофей СМЕТАНИН
Яков СТРУЧКОВ

МЭХЭЭЛЭЧЭЭН
БУЛЧУТ
КЭПСЭЭННЭРЭ

ЯКУТСКАЙ
САХА СИРИНЭЭБИ КИНИГЭ ИЗДАТЕЛЬСТВОТА
1986

С(ЯК)
С 50

Сметанин Т., Стручков Я.

С50 Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэр: Кэпсээннэр. Кыра саастаах оскуола оҕолоругар. / Е. М. Шапошников уруһуйа, Якутскай: Кинигэ изд-вота, 1986.—56 с., ил.

Сметанин Т., Стручков Я.

Рассказы охотника Мэхэлэчэна: Рассказы. Для детей младшего школьного возраста.

10 к. 30.000 экз.

В книге читатели познакомятся со славным охотником Мэхэлэчэном, который встречается с невероятными приключениями.

480301000—032
М137—86—075—86

С (ЯК)

© Якутское книжное издательство, 1961

Үгүс эрэйдэри энэринэн тэлбит аатгаах булчут
Мэхээлэчээн оҕонньор бу киэнэ биһиэхэ кэпсиэх буол-
бут тылын толорон:

— Биһиги кыра эрдэхпитинэ... — диэн саҕалаан
барда.

КУУУ УРАҒАҢЫНАН ДА БУЛТУУРБУТ

Биһиги кыра эрдэхпитинэ сааламнат этибит. Оч-чотообуга саа да суох буолара. Биир эмэ баарын иһин, киһини-сүөһүнү дэгниэххит диэн, дьоммут биэрбэт этилэр.

Күһүн түүн хараҥарара.

Бараары сылдыар кустар чычаас ууга аһаан айахтарын тыаһа чабыгырас, уу тыаһа чалыгырас, сагалара маатырбас-мээтиргэс буолаллара.

Ол бириэмэҕэ биһиги кыра оҕолор өлөҥнө, талах төрдүгэр олорон, көтөрдөрү тоһуйарбыт. Кустуу саҥарарбыт. Кус чугас түстэҕинэ эбэтэр устан чугаһаатабына, уһун синньигэс курбуу ураҕаһынан охсорбут. Таба оҕустаххына өлөрөбүн, сыыстаххына туох кэлиэй... Үксүгэр сыһарбыт. Онтон кэнники үөрэнэн-үөрэнэн, син табар буолбуппут.

Ураҕаһы өрө тутан олорон оҕустахпытына ыраах-

тан куһууран түһэрэ, онуоха көтөр аһаран биэрэрэ. Ол иһин ыарахан собус урабаһы талар буолбуппут. Уонна төҥкөччү тутан олорорбут. Оччоҕо көтөр соччо аһар-бат этэ.

Куолубутунан биир киэһэ эмиэ кустуу киирдибит. Үһүбүт. Үһүөн тус-туспа тарҕастыбыт. Мин үчүгэй талах төрдүн буллум. Уу талах төрдүттэн субу сытар, им хоту килэннээн олус бэркэ көстөр. Кэтэспэхтээтим...

Тулабар көтөр сагата-ингэтэ хойдон барда. Уубар түһэллэр даһаны, көтөллөр даһаны. Уум уңуоргу өт-түгэр хас да кус аһы сылдыра көһүннэ.

Ньохойуохпунан ньохойон олордум. Кустуу «маат-маат», «мээт-мээт» диибин. Санаабар кустар хардары хоруйдуур курдуктар.

Олорбохтообутум кэннэ кытыылаан аһы сылдыр кустар аттыбар чугас кэллилэр. Сымыһахпын быһа ытыран баран, күүһүм баарынан сырбаттым. Арай көрбүтүм: биир куһу ибили охсон кэбиспиппин. Үөрүү-бэр экирээтим. Мин куһу охсубут тыаспыттан үргэн, онтон-мантан көтөр бөҕө көттө.

Эмиэ олордум. Өр олордум. Чункуйдум.

Биир кус тыаһа ууга кэлэн «сарт» гына түстэ. Тынарбын кыратыта сатыы-сатыы, иһиллии олордум. Түспүт куһу кыҥастаһабын. Онтон үс кус орубуна анныбар кэлэн түстүлэр. Биир кус ортоку, икки кус ол кус икки өттүгэр буола кэккэлэһэ олорон аһаабытынан бардылар:

Ортоку куһу охсуллуохтаах, оттон икки кытыытынаабы кустар мас түһэр тыаһыттан ол-бу диэки көтүөхтээхтэр, баһар, маска киирэн да биэриэхтэрин сөп. Урукку бултааһын үөрүйэхтэрэ итинник этэ. Онон ортоку куһу сырбаттым. Уу өрө ыһылла түстэ. Көрбүтүм биир эрэ кус табыллыбыт, уоннаабылар көппүттэр.

Тагастыын куспун батыһан ууга буутум быстарынан ыстанным. Куспун сыһа түһэн ууга тайанан ыллым. Икки кустанан үөрүү ордук улаатта.

Эмиэ кэтэһэн олордум. Субу-субу кустарбын тутан-хабан көрөбүн. Көһүттүм да көһүттүм. Көхсүм көһүйэн хаалла. Кус ол курдук охсуохха тобоостоохтук чугаһаабата.

Ол икки ардыгар элбэх көтөрдөөх ууга үөмэн киирэн бултаһаахха диэн санаа көтөн түстэ.

Бардым. Балай да өр барбахтаатым.

Онно-манна кус саңарар да, хараҥа буолан көстүбэт.

Мантан чугас көтөр түһэн аһыыр үчүгэй талахтаах налыы баар этэ. Мин биир доборум онно кэтэһиэх буолбута.

«Маат-маат» диэн, көбөн тохтообокко саңарар.

«Били уол кэтэһэ сатаан баран барбыт буоллаба, — дии санаатым, — суох, оо, булка дьобура суох киһи...».

Көбөн саңарар сирин диэки бөкчөйөн үөмэн истим... Мин өлөрбүт кустарым кыра кустар. Оттон ити көбөнү өлөрбүт киһи, үс кус буолуо этэ!

Чугаһаатым. Бөкчөйөн истим. Оттон тобуктаатым, ат буоллум. Тобукпар, тобонохпор күһүннү тымныы уу билиннэ. Тагаспын силбик сытыппыт быһыылаах. Ону көбөн саңата ириэрэн истэ. Быардаан иһэн маспын сыһа үөһэ көтөхтүм. Көппөтө... Урут үксүгэр кус маһы өрө көтөбөртөн көтөр этэ. Куһум саңарар.

Көппөтө. Төбөбүн өндөтөн өлөҥ быһынан көрбүтүм, арай адьас талах төрдүгэр икки бэйэ көбөн бөлөһөн олорон саңараллар.

Маһыйан-маһыйан баран сырбаат!!!

Охсоот, ойон туран истэхпинэ, киһи саңата кыланна. Соһуйан тымныы ууга олоро түстүм.

— Туох буола сылдыабын, ийэлээх абабар этиэм, — диэн били маабын бииргэ киирбит уолум талах иһиттэн айманна. Кини атахтара көстө сыталларын көбөн диэн охсубуппун тута өйдөөтүм. Уолум ытыы-ытыы, атабын туппахтана олордо. Ууттан оронон туран киһибин ааттаатым.

— Ити мин албае обулум. Атахтарын үкчү көбөн курдуктар. Уонна эн үүт-үкчү көбөн курдук саңарабын ээ, — диэн киһибин көннүөрдэ сатаатым да, киһим өссө сытайда.

— Абабар син биир этиэм, ыы-ы-ы... Атахпын быһа, ыы-ыы-ыы, охсон кэбистин, ыы-ыы!..

— Инньэ диэмэ, добор. Эн булдуг суох дии! Мин икки кустаахпын. Биирдии ылсыах, мэ, — диэтим уонна биир куспун биэрдим. Киһим куһу ылан тумсуттан, кутуругуттан кус олорорун курдук тутан көрдө. Үөрдэ быһыылаах.

Туран иһэн, ытаабытын таһааран, өрө сыгсырыйан
диринник тыһнна.

— Мин бэйэм өлөрдүм диэм, — диэтэ.

Мин киһим ытыыра уурайбытыттан үөрэ-көтө:
«Сөп, сөп», — диэтим.

— Атабын төһө улаханник ыалдыар? — диэн ар-
тыстаһан баран иһэн ыйыттым.

— Суох, ыалдыбат, — диэтэ киһим уонна, атаба
ыалдыбатын көрдөрөөрү гыннаҕа буолуо, миигин
ойоболоон бастаата. Ол эрэри добологнуур этэ.

САТААТАХХА — ХОНУУГА ДА КҮӨГҮЛҮӨХХЭ СӨП

Күн ортотун сабана дьонум: «Кыстык балабантан кыра балык туутун ағала тарт», — диэбиттэрэ.

Тууну сүгэр буолан, бэйэбэр биэстэ эргийэр быаны баанан, суолтан туораан, отонноон сии-сии, кыстык балабан диэки баран истим. Онтон Сяаганнаах алытыгар киирдим. Алыны туораан иһэн: «Оон-он-он-он-нуу-нуу», — диир саҕаны иһиттим.

Иһиллээбитим — бөрө улуйар эбит. Олус куттаным. Түргэнник тыаны былдьастым. Тыаба киирэрбин кытта, ойуур иһиттэн бөрө ыстанан табыста. Мин ханна да барыахпын булбатым. Биир сиргэ тэпсэнни турдум. Онтон ыстанан тийэн, улахан тииккэ ыттым.

Бөрөм кэлэн тиити кирэ-кирэ, «ау-ауу-ауу-ан-оиг» дин-дин, субуругнаата. Тиити тула сүүрэ сырытта. Мин бөрө тиит хайа өттүгэр барар да, нөнгүө өттүн диэки эргийэ олордум. Бөрө субу-субу тииккэ тахсаары өрүтэ үөмэхтиир. Кыайан тахсыбат, төттөрү суулан, хаппыт мутук тэсту ыстанан түспүтүн айабар түһэрэн ылла.

«Тоҕо баҕас ингсэтэй, сордонго дылы буолан, дьэ хапсабай кыыл... Сордону киһи сотору да күөгүлээн ылар буолара, отгон бөрөнү?..»

Сиэппин хаһынным. Биир кыра күөгү баар эбит.
— Олус кырата бэрт, улахан да күөгү буолбатахыан, — диэн абардым.

Өттүкпүттэн быһыччабын ылым. Салаалаах мутугу ылан аңар ойун уһун, аңарын кылгас гына «күөгү» онордум. Күөгү уһун ойугар быам биир уһугун баайдым. Атын уһугун тииккэ эрийэ туттум. Сиэппэр хааламмыт отоммуттан ылан күөгүбүн соппутум, күөгүм кып-кыһыл буолан хаалла. Бөрө ымсырарга дыды гынна, эмиэ тииккэ тахсаары үөмөхтэтэ.

Күөгүбүн бөрөҕө бырахтым. Бөрө, эт диэтэ быһыылаах, лап гыннаран ылла да, дьүккүс гынан ыйыстан кэбистэ. Онтон олоро түстэ. Мин быабын эмискэ тарт!!! Бөрө куһаңанник хардыгынаата. «Куһаңан буолла ээ», — диэн сэрэйэ санаатым. Мин сиргэ түстүм. Бөрөм харабын үрүңүнэн көрөн баран, ырдыайбытынан охтон түстэ.

Харабын үрүңүнэн көрбүтүгэр аһына санаатым. Онтон мингин куттаабытыттан эмиэ абардым.

Дьыэбэр төттөрү тэбинним. Кэлбиппэр, дьонум: «Туох буоллун, иирдинг дуу?» — дэстилэр.

— Суох. Бөрөнү... — диибин...

— Бөрө экирэттэ дуо? — диэн үүйэ-хаайа тутан ыйыттылар.

— Суох, суох, бөрөнү күөгүлээн өлөрдүм, — диэ-
тим. Дьонум дьиктиргээн ах баран хааллылар.

Аҕабын кытта кэлэн, бөрөбүт тириитин сүлэн ыл-
лыбыт.

Кыһын сүрдээх ичигэс бөрө тириитэ суорҕаннан-
ным.

КУОБАХ

Абам иппит туһахтарын кэрийэ бардым. Үнүргү сырыыга үс куобах игнибит этэ. Ол гынан баран үһүөн өлөн хаалбыт этилэр. Мин туһахха игнибит тыыннаах куобабы көрүөхпүн олус баҕарабын. Бу сырыыга түбэхэр инибин дии саныы-саныы, чагда устун сүүрэн дэгэйэн истим.

Мастар быыстарынан маҕан ыйанан тэйтэйэн турарын көрдүм. Ойон тийбитим күскэс бэйэ куобах хайыы-үйэ өлөн хаалбыт. Ити куобахпын туһахтан арааран баран, өссө баран истим. Ол тоҕоноххо элбэх туһахтаахпын. Арай ханна эрэ оҕо ытаан ньаабынынырын иһиттим. Хантан кэлбит оҕо буоллаҕай диэн муодарбаан, тохтоон иһиллээтим. Мин туһахтарым диэ-киттэн иһиллэр.

— Ханнык эрэ ыал оҕолоро кэлэ сырыттахтара буолла. Туһахтарбын моһуоктаабыт буоллахтарына... Түргэнник туһахтарбар тэбинэн истим. Оҕолор

суохтар. Арай биир куобах ингэнэ баран кулаачыктанан эрэр эбит. Үөрүүбүттэн унуоҕум халыр босхо барда. Лабааҕа кэтиллэ-кэтиллэ, сүүрэн кэллим. Дьэ эбээт, эмиэ оҕо ытаан бэбээрдэ. Соһуйан олоро түһэ сыстым. Онтукам туһахха ыйанан мөхсө турар куобах оҕолуу ытыыр эбит. Ойон тийэммин икки илин ата-быттан харбаатым. Куобах түүрүллэ түстэ да, түөһүм уот аһыйда. Куобаҕы атахтарыттан туппутунан туһахпын быһа тардан охтон түстүм. Сиргэ тийэн лах гына түһүүбэр куобахпын төлө туппутум, сүүрэн огдоҕолуу турда.

Киэһэ дьиэбэр кэлбиппэр аҕам куобаҕы ыппытым иһин хата мөхпөтө. «Аһын хаатын алдьаппатаҕар махтан, туһахтан тыыннаах куобаҕы бэркэ сэрэнэн араарыллар куолута», — диэн үөрэттэ.

ЭТЭРБЭС ЧААРКААН БУОЛБУТТААХ

Күһүн. Сир-дойду, от-мас бука бары маган тагастарын тагныбыттар.

Мин балтыбыныын олорор күөлбүт унгуоргутуттан ала оѳуспутунан от тийэѳ бараары букунаһа сырыттаһытына, ийэм таһсан:

— Тоойуом, балтыг атаѳа тонѳоѳа, атын этэрбэстэ кэтэрт, — диэтэ.

Дьиэѳэ киирдибит. Этэрбэс көрдөөн көрдүм да, булбатым.

— Эн хаал, атаѳыг тонѳо, — диэн балтыбар эт-

тим. Киним харафын куһаңаннык көрдө, сирэйэ кытарда, онтон харафьттан уу-хаар баһылынна.

— Ыы-ыы-ыы! Илдэ бар, хаалбаппын, — дии-дии ытаан санна ыгданны түстэ.

Оттон оһох кэннигэр аҕам улахан этэрбэһэ ыйанан турарын сулбу ойутан ылан, балтыбар кэтэрдэн кэбистим. Ытыра уурайда. Үөрүүтэ улаатта. От тиэйэ бардыбыт.

Обургу соҕус оту тиэйэн истибит.

Мин суолтан тэйнччи соҕус сиргэ хабдыга туһахтаабым. Ону көрөөрү оҕуһу тохтотон, кырымах хаар устун туһабым диэки сүүрдүм, кэннибиттэн балтым саппай уопсан, бу ситиэхчэ буолан иһэр. Хабды иннибит буоллабына, балтыбын эмискэ үөрдүөм диэн ситтэрбэт санаанан, өссө күүскэ түһэн кэбистим. Сыры өрө сүүрэн туһахпар тийэ оҕустум.

— Хабды, хабды, — диэн хаһытаатым. Өйдөөн көрбүтүм — хабды буолбатах, кырынаас эбит. Мин үтүлүкпүн уһулаат, сыгыннах илиибинэн түстүм. Илиим уот аһыйда, «айака» диэбиппин кулгаабым эрэ истэн хаалла: арай илиибин айахпар батары биэрэн олорор эбиппин. Туһахпын быһа тардан кэбисиппин. Мин кэлбит суолум устун кырынаас сүүрэн тыран ойотурда. Көрөн туруом дуо, кэнниттэн ыстанным. Туһахха иннэн ыарыыламмат кырынааны ситиэхчэ буоллум, кини да ыксаата быһыылаах.

Балтым сүүрэн иһэн иннэп сирэйинэн барда. Улахан этэрбэһэ туура ыстанна.

Өлүү болдьохтоох диэбиккэ дылы, кырынаас уунутары сүүрэн иһэн, куотар эрэл сири булбуттуу, этэрбэс иһигэр сып гынан хаалла.

Мин ойон тийэн, этэрбэс айағын саба туппутунан олоро түстүм. Кырынааны этэрбэс бүтэй ибили тутан кэбистим.

Ити курдук, дыктитик бултаан, үөрэн-көтөн дьиэ-битигэр тийэн кэллибит.

ТӨБӨБӨР ҚУС СЫМЫЙТТААБЫТА, ӨЛӨР СУОЛТАН БӨРӨ БЫҢААБЫТА

Ол саас көтөр-сүүрэр хойуутук кэлбитэ. Оѳолор элбэх куһу бултаабыттара. Мин эмиэ оѳолортон хаалсыбатаѳым. Ол иһин дьонум: «Оѳобут сааһыт буолсу», — диэн ибир-сибир кэпсэтэллэрэ. Мин ону истэистэ, уңуоѳум халыр босхо барыар диэри үөрэрим.

Арай биирдэ туран, сайынғы күн ортотун саѳана, аѳам сизэр атын миинэн, сааланаң Курула диэн ааттаах көтөрдөөх күөлгэ субан қус ыта бардым.

Күөлгэ чугаһаан истэѳим аайы аппа-дьалпа, анхай, бадараан элбээн истэ. Оттон мин күөлгэ төһө көтөр баарын одуулаһа иһэбин.

Эмискэ атым сирэйинэн барда. Көрө түспүтүм, күөл ыксатынааѳы киэнг бадараанґа атым батыччхатаан эрэр. Аппыттан түһээри ғынабын, бокуой биэрбэт,

18
тохтото сатыбын, эмиэ тохтообот, онтон өрө тэбэ-тэбэ ыстанна, миигин үөһэ өрө тэбэн таһаарда. Мин ынгыртан арахсан хааллым. Уулаах бадараанга тоһоҕо курдук батары саалла түстүм. Түспүт омуммар сирэйдэри-харахтары бадарааннаах уу саба ыһан кэбиһтэ. Мэктиэтигэр айахпар, харахпар, кулгаахпар эмиэ киирдэ.

Ыксаан мөбүс да мөбүс буоллум, туох да туһа тахсыбата, хата тимирэр курдукпун. Икки илиим иккиэн аллара этилэр. Баттахпыттан сүүрэн түһэр ньамахтаах уу харахпар, кулгаахпар, айахпар киирдэ. Харабым тугу да көрбөт буола аһыйан хаалла.

Өөр-өр мөхсөн-мөхсөн, уҥа илиибин ороон таһаардым. Сирэйбин соттуохпун баҕарбытым да, илиим — барыта бадараан.

Уоскуйан көрбүтүм, күн киирэн эрэр. Санаабар, күнүм миигин бадараанга хаалларан барарыттан санаарбаабыт курдук, арбаа дьаангы үрдүгэр сытан одуулаамахтаан баран, киирэргэ дылы гынна. Атым бадараантан тахсан ырыых-ыраах аһыы сылдыара саһарымтыйан көстөр. Уонна баһын өгдөгһөтө-өгдөгһөтө — «Ый-йаһа-аа-а!» — диэн кистээн дьырылатара «уһуннук тоҕо бадараанга сытабын, чэ табыс, барыах» дииргэ дылы иһиллэр. Абарбытым иннигэр бу хара бадараантан туох кэлэн сулбу тардан таһаарыай?

Аһар илиим тахсан миигин сии биир абыраабата, Мөхсөн көрдүм да туох да туһа суох.

Күүс эстэн, сэниэ быстан, сылайан нуурайан бардым...

Күөх оһорсун тулалаах күөл кытытыгар тиксэн оһорор кустарга көтүппэккэ үөмөн киирдим. Улахан-нык иитиллибит тууркам сомуогун туруоран баран, хоһулуу сыттым. Биэс-алта кус саам сыалыгар кии-

рэрин кытта төлө тардан кэбистим. Кус бөбө табыллан тэллэс гына түстэ. Булпун хомуйаары буутум быстарынан ыстанным. Туохтан эрэ ингнэн обуттум. Уһуктан кэлбитим — били бадарааным ортотугар сытар эбиппин. Түүлбэр сүрдээбин ымсырдым, бадараанга сытарбыттан өссө ордук хомойдум.

Төбөбүн өрө көтөхпүппэр кус сагата «маат» диэн баран, ойобоспунаан дуу, төбөм оройунаан дуу көтөн ааста. Мин уһун баттахтаах этим. Төбөм дэлби кыһыда. Онуоха төбөм оройун тарбанаары сымыыты таарыйдым.

Дьэ дьикти дии!.. Мин баттахпын тула хойуу бадараан хаппыт, ол иһин төбөм оройо онгобор буолан хаалбыт. Баһым үүт-үкчү дулба курдук буолбут. Дулба төбөтүгэр кураанах кус төрүүр. Онон дулба дии санаан кус төрөөбүтэ буолуо.

Илибин иккиһин эргитэн тутан көрбүтүм — биир эрэ сымыыт баар эбит. «Мин манна сытан өлөрбөр тийэбин, онон аны түүн ийэтэ кэлэн эмиэ сымыыттыа. Оччоҕо тутан ылан сиэм, сэниэ киллэрэн баран тахсан көрүөм», — дии санаатым. Аһабыт саҕа санаан, күүһүрэн аны аңар илибин ороон таһаардым. Ачыктаабытым, сылайбытым туох да олус. Сымыппын хаста да ылан сиэри гынан баран тохтоотум. Күүсэниэ суох. Хамсаатарбын эрэ сымыытым түһэн хаалсы. Күн уота олус сылаастык тыгар. Ону-маны бэрт элбэҕи санаан иһэн, эмиэ утуйан хааллым.

Уһуктубутум — сарсыарда буолан эрэр быһылаах. Төбөбөр туох эрэ сытыргыыр баар. Аргыйы хархпын аһан көрдүм. Көрбүтүм: улахан ыт курдук бороҥ дьүһүннээх, бөрө кэлэн сымыппын сиэри сытырбаан эрэр. Аны киһини сиэбэ диэн куттаным. Өскөтүн хаһытаан баран кутуругар түстэххэ, тыаҕа ыстаныа, оччоҕо мин бадараантан, баҕар, тахсыам

20
дийн аагч аатим да, куһаган үлүгэрдик хаһытыы тү-
һэ ыһаа да кутуругун икки илиибинэн харбаатим.

Эбэ: / цооор, тыа диэки ыстаммат дуо?! Миигин
бад. / антан соботохто сулбу тардан таһаарда. Мин
соһуллан иһэн, хонууга тийэн баран, ытан кэбистим.

Бөрөм, миэхэ эргиллэн да көрбөккө, ойуур диэки
бууга быстарынан соботохто субурус гынан хаалла.
Күөлгэ киирэн, күлүкпүн көрүнэн баран, бэйэбиттэн
бэй м сонһуйдум. Таһас-сап, дьүһүн-бодо, быһы-
тутуу—туох аанһа буолуой?! Суунан, ыраастанан
баран, аһы сылдыар аппын тутан миинэн:

Төбөбөр кус сымьыттаата,

Өлөр суолтан бөрө быһаата,—

диэн ыллыы-ыллыы, сиэллэрэн сэгэтэн истим.

СИЭМ ДИЭБИТЭ — ХАТА БЭЙЭТЭ СИЭТИЛИННЭ

Ураһаттан соччо ырааба суох сиргэ биһиги
ларбыт аһы сылдыаллара.

— Баран табаларгын тутан кэл,— диэтэ
Чэпчэки, бэйэм иэһпит тууппунан* мастар бы
рынан элэнг-сэлэнг тэбэн истим.

Эмискэччи ойбоһспор тыас тыаһаата, көрбүтү
сүүнэ бэйэлээх бөрө миэхэ ыстанан ээр эбит. Ч
сиргэ тугум таһаһаһай диэн саа ылбатаһым, к
илиинэн кинини кыайыллыбат, ол иһин сүүрэн, а
пынан эрэ куота сатаан көрөргө тийдим.

* Туут хайыһар — түргэн, дабайарга төттөрү түс
диэн таба эбэтэр тайах тыһынан бүрүллүбүт кэтит хай

нурдарга охсулла-охсулла, сыры тагнары
ылаан түхэн истим. Салгын кулгаахпар куһууран,
эспин талабынан быһыта биэрэрдий аһыта истэ.
иччэ түргэнник барбытым үрдүнэн бөрө ситиэхчэ
лла.

Күүһүм баарынан түһэбин. Табаны тутар маамык
ны саа курдук кэтэн испитим соһуллубута. Хара-
кырытынан көрдөхпүнэ, биир кэм чуумпур
ты, өрө хоройон иһэрин бөрө лап гыннаран ылла.
и иһэр күүспэр тартаран, бөрөнү балай эрэ сос-
гон иһэн оһуттум. «Өллөбүм» дии санаатым.
Агахпыттан быһыччабын ылаат, бөрөбөр эргилин-

Бөрөм быатын ытырбытынан турар. Санныбар
э-түһэ, ырдьах-ырдьах гынар.

Мин туох буолбутун тута сэрэйдим: бөрө маамык
төбөтүнээби түмүгүттэн ытырбыт, кини аһыта,
и барыта билэринэн, күөгүлүү төттөрү сэлгиэхтээх,
с диригиник ытырбыта, батары киирэн баран тах-
акка, ити ырдьагныы турар эбит.

Ойон туран, икки сыгаабын өссө эпсэри лигийэн
рдим. Бөрөм аһабын бэрт кыарабастык атан ыр-
гныыр эрэ буолла. Дьибэр бу курдук тыыннаах-
и илдьиэхпин баһардым.

Дьонум төһө дьиктиргиэхтэрэй?..

Сиэтээри гыммыппар бөрөм өсөһөр, туора ойуох-
ыыр. Мин салаалаах тон мутугу тоһутан, уһуктуу
тым уонна бас быалыы быа онгорон кэтэртим, он-
и кэтэбэр сөп түбэхэр — бөрө өсөһөн быаны тарта-
га, «имнэнэн» биһэрэ гына мутукпун баайдым.

Сиэттим. Бөрөм өсөһөн тардыһан көрөөрү гынна,
өтүн булкуйбахтаата. Онуоха мутук «имнэннэ»

бынылаах, сэтэrim хоту истэбэ дии. Снэх суолан үрдүбэр түнэн баран, сэтэиллэн илэриттэн бөрө иһигэр кыһыйа истэбэ буолуо.

Дьонум уонна булчуттар бэркэ диэн сөбө-дыктиргии көрсүбүттэрэ.

ТАЙАХ ТЭПСИБИТЭ

Күһүөрү соѳус иккиэ буолан Силээннээх үрэбэр тахты табыстыбыт. Икки күн сылдьан кыралаах ахан тайабы бултаатыбыт. Үһүс күммүтүгэр элбэх арик ойуурдары кэрийдибит. Күпүскү чэйгэ днэри у да көрбөтүбүт. Доборум чэйини бэлэмнини отууту-) барда. Мин биһр иһирик ойуурдаах тыаны көрөн рыхах буолан кэпсэтэн арабыстыбыт.

Оттоох, ыарҕалаах, сэппэрээктээх, сиһик талах- ах, абына-табына мастаах хойуу соѳус иһирик ойуур тун баран истим. Онтон алыы көһүннэ. Алыыга ыыр тайах кыра титириктэргэ төттөрү-таары сүүрэ лдьан, муоһун ыаһыыр*, күлүгүн кытта охсуһан гла холоруктуу сылдьар.

* Тайах муоһун ыаһыыра — сайын үүммүт муоһун зринтин күһүн титириккэ аалар, оччоѳо муоһун тириитэ кы- ын суох буолар. Муоһун тас өттө титирик сымалата биһил- эн харааран хаалар. Тайах муоһа онтон чэбдигирэр, кытаа- ар, уңуохтанар.

Баччаба атыр тайабы бултуур дэгнээх, куттал-
лаах диэн кэпсэтэллэрин истэр буоларым.

Ол да буоллар, мин тайабы бултуурум буоллар,
дофобун төһө эрэ үөрдэр этим дии санаатым.

Маннай окко, маска күлүктэнэн, онтон быардаан,
оптон сыылан, үөмөн киридим. Кыгаан көрдүм. Тайах
төттөрү-таары сүүрө сылдыар. Ытыахпын ыраабыр-
баттым. «Сыыстахха алдьархай, киһини тэпсиэ... Онон
чугаһаан баран...», — дии санаатым. Эмиэ тиит төрдү-
нэн, ыарба быһынан сыылан истэхпинэ, этэрбэспит-
тэн ыарба тардыллан тииккэ «тарт» гына оуста.

Тайах көрө түстэ. Мин диэки ыстанан кэбистэ.
Булка үлүһүйэн маабын тайабы кыгыы сылдыан саам
сомуогун туруоран кэбиспиппин билбэккэбин, саам
ыарбаттан тардыллан эстэн дэлби барда. Твохпунан
ытыамый?.. Кэллэ да үрдүбэр түстэ. Ыһытыл-хаһы-
ты сатаатым да, тайабым төрүт тохтообото. Мингин
сиирэ-халты үктүү сырытта. Мин сымыһахпын быһа
ытыран, хамсаабакка сытан кэбистим. Онтон тайабым
тэйдэ. Мин турдум да атаһа балай сүүрдүм. Тайах
эмиэ ыстанна. Мингин ыраах ыппата, ситэ көтөн
ылла, өс тобоостоох диэбиккэ дылы, сир хайдыбыты-
гар охтон түстүм. Тайах тэбис да тэбис буолла. Тайах
икки илин атаһа анхай биир өттүгэр, оттон кэлин
атаһа анхай нөнгүө өттүгэр. Мин ол икки ардыгар
буолан биэрдим. Адьас быарбын үктүү сыһар. Ыксаа-
тым. Саам ханна баара буолла... Өттүкпэр баар бы-
һыччабын ыллым. Туох эрэ улахан тыас тыһаата.
Арай тайах адаарыйбытынан үрдүбэр түһэн истэби-
нэ, быһыччабын тоһуйан биэрдим. Мин кэй да кэй
буола сыттым.

Тайабым хамсаабат, онтон оронон турдум.

Булпун доборбор кэпсээри сэниэлээхтик эргиллэн иһэн, киниэхэ кэтиллэ түстүм. Көрбүтүм доборум эбит.

— Бу манан...— диэт, быһыччабын көрдөрдүм.

— Тириитин бүтэрдэбинг дии...— диэтэ киним уонна саатын сотто. Кини ыһпыт эбит.

ЭННИ МИИНЭН ТУРАРДААХПЫН

Күһүөрү Эһэлэй бырааныттан аттанан айаннаан истим. Киэһэрэн хаалан үөл-дүүөл буолан барда.

Эмискэччи атым таныытын хаһыгыратаат, ыстанан кэбистэ. Чуут апыттан охто сыстым. Хаһначчы ууруммут бэргэһэм түһэн хаалла.

Кэннибин эргиллэн көрбүтүм күтүр улахан эһэ, хара хааһабы бырабаттыыр курдук ойуоххалаан, миигин экирэтэн иһэр.

Апын кымныылаан биэрдим. Эһэ хаалсыбакка чугас истэ. Эһэ чугаһаатабына далайыам диэн, курбар баар чохорооммун ыллым. Эһэни кэтэһэн харабым кэннибэр истэ.

Эмискэ дьик гынаат, инним диэки көрбүтүм, атым аргыннахтыы түспүт мас аннынан ыстанан эрэр эбит. Бөкчөйөн киһи кыайан аһарбатын биллим.

Ол иһин күүспүн түмүнэн аргыннахты түспүт
маска ыстанным. Ынгыырым сирэйин мас эмти тарта
Атым тэбинэ турда.

Миигин көрбөккө ааһа сүүрэн мараһан иһэр эһэбү
мин ыстаммыт тиитим, кыраттан арыычча иһнэн ту
ран, сиирэ-халты суулла, оттон мин эһэни миин
түстүм.

Эһэ көнтөрүгүн бэйэбит билэбит. Миинэн истэх
пинэ эргиллэн, миигин сиир кыаҕа суох.

Мин чохороонум өнчөбүнэн, эһэни бугуйдаҕы
аайы, икки сыһааҕын имитэбин. Бугуйаары, тохтоор
гыннаҕына, самыыга биэрэ иһэбин.

Эһэм сүүрэн көнгүллэхтээн истэ. Сии өр миинэ
айаннаатым. Дьэиэбэр да тнийэ мииниэх киһи, күөл
һийэн баттыа диэн, чохорооммунан оройун алларар
кэбистим.

СИЭГЭН БӨБӨС

Тайахтаабыппыт үлүс күнүгэр аҕам миигин:

— Эн арагаскар төннөн, дьэиэтээҕи дьонгор астаат,— диэтэ. Мин сөбүлэстим.

Бэҕэһээ биһиги кэлбит суолбут омҕонун устун аран истим. Күн ортото арыый ааһан эрдэбинэ, бэҕэһээ кыралаах улахан тайаҕы бултаан, көтөр-сүүрэр төбө диэн арагастаан ааспыт сирбитигэр кэллим.

Арагас анныгар тайах буута, түөһө сиргэ түһэн ттар. Саҥа түспүт кыраһаҕа сиэгэн суола бааччах курдук. Арагас үрдүгэр тахсан көрбүтүм — улахан йаҕым биир буута суох. Сиэгэн түөкүн уордаҕа эһэн ол-бу диэки көрө турдум. Ол курдук, көлүйэни тотунан эт сүгүһү, эх сиэгэн дьохооройдонон эр. Арагастан ыстанан түһэн, сиэгэни экирэттим. Тайах буутун сүкпүт уонна ангар кырытыттан ытыргыт сиэгэни көлүйэ анараа саҕатыгар ситэ баттаан

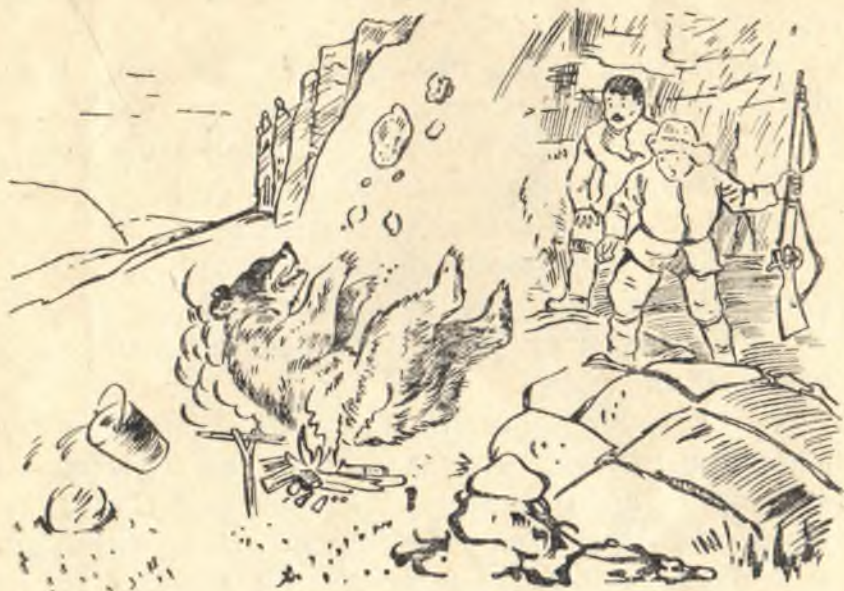
ыллым. Миигин көрөн, этин бырабан, тыа диэки ойдо. Мин ситэ көтөн, айа маһын курдук тайахпынан сискэ биэртэлээтим. Сизгэн бөбөтүн урут истибиккит эбитэ дуу, ымыр даһаны гыммата, хата, тайабым төттөрү тэйэн, илиим дэргийэн ыарыйда. Ыттаабар быдан кыра, ол гынан баран, тобо бөбөтө сүрэй! Сөбөн кэбистим.

Сизгэним улахан тииккэ өрө сүүрэн табыста. Мин кини онгойор уолугун кыһаан баран, бинтиэпкэм элбэрээгин төлө тартым. Сизгэн өр собус тииккэ хатаастан турбахтаан баран, сиргэ кэлэн «пөс» гына түстэ. Тийэн өрө көтөхтүм: кыра буолан баран лис курдук ыарахан, ол да иһин күүстээх эбит, дэлэбэ даһаны, сизгэни «бөбөс» диэн ааттыахтара дуо?!

Күн уотугар килбэчийэн көстөр кылааннаах түүлээх. Сүкпүтэ түһэр сиринэн сиһигэр улахан ала харалаах.

Бу сизгэни аан магнай бултааһыным.

КЫМЫРДАБАС ЭҺЭНИ КЫАЙБЫТТААХ

Таас хайаны хайа солоон түспүт үрэххэ иккиэ буолан балыкты сылдыбыппыт.

Нөрүйбүт таас хайа тэллэбэр кутаа оттон, балык буһарыммыппытын күүтэн, сээкэйи сэһэргэнэ олордубут. Бу хайа тэллэбэр олорон, киһи көрүөн куттанар — улахан күрбэ таастар үрдүгэр сууллуохха айылаах нэмириһэн тураллар.

Олордубут. Эмискэ үлүгэр үөнэ хайабытыттан туох эрэ суулан тыас-уус бөбө буолан түһэн эрэр. Таас сууллаба диэн хайабыт хаспабар түһэн биэрдибит. Хап-хара улахан баҕайы суулан, биһиги кутаабытыгар түстэ. Балыктаах солуурчахпыт ыраах төкүнүйэ турда.

Сүүрэн кэлэн көрбүппүт: улахан бэйэлээх энэ түһэн хагдан түүтэ умайан эрэр. Эһэни кутааттан соһон таһаардыбыт уонна уоппутун умуруордубут.

— Бу туох буолан түстэбэй? — диэн мин дыктиргээн турдум.

— Итинник буолааччы...— диэтэ доборум уонна бытыгын имэринэ-имэринэ,— кэл, көр эрэ балары...

Мин тийэн көрбүтүм: эһэ кулгаабар элбэх бабайы кымырдаҕастар киирэ-тахса сылдьаллар.

— Ити хантан кэллилэр? — диэн ыйыттым.

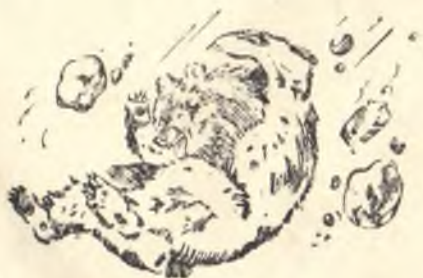
— Өссө маны көр,— диэтэ оҕонньорум уонна эһэ үлтүрүйбүт чабырбайын миэхэ бигэтэн көрдөрдө.

— Сууларыгар үлтүрүйбүт буолбат дуо? — диэн ис санаабын эттим.

— Суох. Урут мин манныкка түбэспэтэбим да, истэр этим: бу эһэ кымырдаҕастаан сии сырыттабына кулгаабар кымырдаҕастар киирбиттэр. Ол киирэн кулгаабын сарыытын кэбийбиттэр. Эһэ ыарыытын тулуйбакка, кымырдаҕастар онтон өлөллөрүн курдук санаан, төбөтүн тааска саайталаабыт. Онтон кымырдаҕастар кыһамматахтара чахчы, эһэ төбөтүн кырбаабытыттан туймаарбыт буолуохтаах. Онон хайаны мүлчү туттан сууллубут, ол сууллуутугар таастан тааска бырабыллан өлбүт.

— Хайдах гыммыта буоллар, өлүө суох этэй?

— Сылаас ууга киирэн сытыа этэ. Оччоҕо кулгаабар уу киирдэбинэ, кымырдаҕастар тахсыа этилэр.

✓ ХАЙА ХААҢЫН АННЫГАР

Уйаанныр диэн үрэх хайатын хааһын анныгар, Тиигээннир түбэтигэр сара хаасты баран иһэн, чэйдии олордум.

Миискэлээх чэйбин ортолуу иһэн эрдэхпинэ үрдүбэр туох эрэ сытыргыыр. Эһэ буоллаҕа диэн сэрэйэ санаатым. Оргууй аҕай эргийэн харабым кырытынан көрбүтүм, таайбытым курдук, эһэ эбит. Тагнары нөрүллэн олорор. Айабын салбанар. Кыһыл тыла көстөр. Дьэ хайаан да киһи дьыгис гына түһэр «киһитэ». Адьас хамсаатарбын эрэ үрдүбэр түһүүһү.

Мин уруг бэрт элбэх эрэйгэ-буруйга түбэхэрим. Булка үөрүйэх буолан, төһө да дьулааннаах буоллар соччо уолуйбат-ыксаабат идэлээхпин. Сыппах киһи төһөбө да үчүгэй булчут буолбат. Мин холкубар түстүм.

Уна өттүбэр балтараа харыс уһуннаах быһабым килбэйэ сытарын ылым. Оттон ханас өттүбэр куобах истээх нэк сонум уонна икки былас курдук уһуннаах, уу аҕалбыт үөт ураҕаһа сытарын ылан, соммун үрэх диэки астым.

Эһэм үрдүбүнэн сон хоту үрэх диэки ыстанна эбээт!

Эһэ ыстанан түһэн истэбинэ быһахпын тоһуйан биэрдим. Ама кинитин да иһин иһэ суох ханна барыай? Ингиирин тартарбахтаан баран тыыллан хаалла.

Кинини кытта эттэһэ-эллэһэ барбатым, олохтоохторго ыйан биэрдим уонна Тһигээнниир түбэтигэр сара хаастыы аллаах тыыбар олон эрдинэн ньылымнан истим.

ЧУБУКУ

Силээннээх үрэбин баһыгар хас дабаны күн сыл-
дьян икки тайабы өлөрдүм. Киһи бултаатабын ахсын,
өссө тууһурбут курдук, бултуон бабарар. Онон мин
итинэн дуоһуйбакка өрө бардым.

Бу сарсыарда эрдэ туран, аһаан-сиэн, эстэрник
бинтиэпкэ саабын сүгэн, тайах этэ уонна үлүктэм* то-
боһун өйүөлэнэн, үрэх тоһойдорун быһан, баран истим.

Бүгүн миэхэ туох дабаны булт түбэспэтэ. Урукку
күннэргэ илиигэ тутуурдаах, өттүккэ харалаах киһиэ-
хэ билигин туох да суоһа ордук кыһыылаах буолла.

Күн киэһэрэн барда. Кыдьымах курдук тон бы-
лыттар өрө адаарыһан табыстылар. Хайа төбөтө са-
таланна** — улахан тыал тураары гынна быһыылаах.

* Үлүктэ — хаппыт эт.

** Хайа төбөтө саталаныта — тыал буолаары гын-
набына хайаттан туман тахсар.

Эмискэ холорук түһэн, сыһы-буору ытйыда, бытархай таастары тачыгыратта. Балаһалаан тыал түстэ.

Арбааттан най хара этинг былыта халлааны, харагарда халыйан табыста. Этинг этэн ньиргиттэ. Мин төннөргө эрэ тийдим. Отуум бу туһунан буолуо диэбит сирбинэн быһа көрөн кэбистим. Этингнээх ардах минигин экирэппит курдук саба сүүрэн тахсан, ыбаастаах уунан кутар курдук түстэ. Халлаан харагаран барда. Бинтиэкэбин тагнары сүгэн, хаама, сүүрэ былаастаан айаннаан истим. Ытыс таһынар ыас харага буолла. Мин үрэххэ кэллим. Үрэхтэн отуум ырааба суох этэ. Қыйа бардахпына тийээ инибин дий санаатым уонна салыннаах таастартан халтарыһа-халтарыһа, сорох таастартан игнэ-игнэ, баран истим. Охтуу, бүдүрүйүү элбээтэ, кыталыктаан, туруйалаан да ылы үксээтэ. Чабылбан чабылыйда, иннибэр улахан таас хайа сырдаан көһүннэ. Мин, итини көрөөт, чугус гына түстүм. Ама, муммутум буолуо дуо?.. Мин отуум таас хайаттан быдан ыраах этэ. Муммуппун.

Таас хайа тэллэбэр кэллим. Утуйан баран сарсыарда туран сир-дойду эйгэтин көрөргө быһаарынным. Манна баран түһээт, утуйуоҕу ардах даһаны түһэ турар, таас уутуйан ыараан сууллара элбээтэбинэ киһини дэгниэ диэммин, сытарга сөптөөх таас хаспабын көрдөөтүм. Көрдөөн-көрдөөн, хайам хабабар уһа курдук үчүгэй хаспабы булан ыллым.

Самыыр үрдүбэр түһэриттэн куотан уонна үлүктэбин сиэн ирбит курдук буолан, сотору утуйдум.

Утуйа сытан сүрдээх улахан тыастан уһуктан кэллим. Бүрүнэ сытар соммун аһан көрбүтүм: хаспабым айабын улахан күрбэ таас бүөлүү түспүт. Ону аһыан көрөөрү гынан эрдэхпинэ, атын таас тыһа суулан

оройбунан күрүлээтэ, мин кирик гынан биердим. Таас бүүлүү түспүт күрбэ тааһы ньимиччи охсон ааста. Таас ньимиччи охсуллуутугар хаспахха батан киир-бэккэ хабырыллан, күөх уот мин харанга хаспабым айабын күрүөлүү күлүмнээтэ.

Таһырдыа таас суулан тыас-уус сүрдээх. Аны эмнэ таас табан, бу тааһы иһирдыэ охсон, күнтэн сүтэриэ диэн куттанан олордум. Олорбохтообутум кэннэ, таас суулар тыаһа сэдэхсийэн барда. Мин бүүлүү түспүт тааһы анһыалаан көрбүтүм — тимир курдук. Хаспабым түгэбиттэн көхсүбүнэн чиэстэнэ-чиэстэнэ тэбинним да, туох да туһа тахсыбата. Сылайыхпар диэри мунһанним.

Таас быһыһынан таһырдыаны көрө-көрө, манна өлөр киһи буоллабым диэн санааба-онооҕо ылларан, өр олордум. Таһырдыа ардах ааһан, күн тахсан, көңүл сылдыар дьонго кэрэ күн үүнэн эрэр быһыылаах.

Арай киһи ыллы-ыллы, хайа тэллэбинэн ааһан эрэр сагатын иһиттим.

Тиит-тигиит хайалары
Тинг кыыл буоламмын,
Тинсирийэ сатаатым...

Баччабар диэри итинник народнай ырыалары иһиттим ини, ол гынан баран, киһи куолаһа бу курдук кэрэтик иһиллибитэ суох этэ.

— Атаскаан! — диэн айабым мунунан хаһытаатым, таас быһыһынан көрдөхпүнэ, киһим саатын хабаһылаат, түргэн үлүгэрдик эргиллэ түстэ.

— Атаскаан, кэл, кэл! — диэн үөгүлээтим уонна таас быһыһынан илибин быктаран далбаатаатым.— Куттаныма, атаскаан, хаайтара сытабын, өрүһүй!

Киһим кэлэн тааһы тардыалаан көрдө. Улахан күрбэ таас эбит, арай төһүүлээтэххэ кыайтарар дуу, суох дуу диэн баран, мас аҕалла уонна таас анһын

олуйа аста. «Чэй эрэ, тааскыттан аннын!» диэтэ. Мин таастан тэбин да тэбин буоллум. Киһим күрбэ тааһы түөрэ олуйан кэбистэ. Хараҥа хаспах хаайыыттан тахсан, киһибин үөрүүбүттэн кууспалаан ыллым.

— Дьэ туох даҕаны буруйа суох таас хаайыыга хаайыллыбыппын таһаардын,— диэн, күлэ-үөрэ, эттим. Киһим үтүөтүн тугунан төлүөхпүн булбакка турдум.

— Дьэ кырдык, ыт өлүүтүгэр өлө сыспыккын, көрөн туран бу маннык дириг хаспахха кириэнг суох этэ, арыый мэччэркэй собуоска сытыан этэ,— диэтэ киһим, «мин хаайыбын» көрө-көрө.

— Бөөлүүн киһи ону-маны араарыах алдьархайа буолбатах этэ... Ким диэн, атаскаан, этигиний? Ханна баран иһэбин?

— Эриэн Сирэй тааһыгар тахсан иһэбин, онно мин доборум Баһылаччаан олорор. Мин Ньюкулаччааммын,— диэтэ уонна сүллэстигэс сүүһүн аннынан миигин көрө-көрө.— Эн ким диэн оҕо этигиний?

— Мэхээлэчээмин. Дьөгүөччээн оҕотобун. Мин манна, мунан кэлбиппин, бу ханнык сирбит этэй? — диэн, кыбыста-кыбыста, ыйыттым.

— Тыый, Таас-Хайахтаахха сылдыбатабын дуо?

— Аҕабын кытта биирдэ чубукулуу сылдыбытым. Кырдык даҕаны, бу өйдөөн көрдөххө: Таас-Хайахтаах тааһыттан тардан түһэр, бу Кыра диэн үрэхпит эбит дии. Бэбүһээ бу үрэҕи Силээннээх диэн батан кэлбиппин. Ол Киһилээх суорба таастара чочоруһан тураллар дии.

— Билигин даҕаны чубуку баар...

— Сити курдук, билэр сирим эбит. Бээ эрэ, чубуку баар дингин дуу?

— Баар. Билигин мин истэхпинэ, ол көстөр моой саҕаттан, ити улахан таас диэки биир чубуку кириэн эрэрэ. Бу ардах кэнниттэн ханна ырааппыт үһүө?

Күн уотун көрсө таас чабырбайыгар сытан сыламыныр ини. Хата баран тэһэ ытан ылаар,— диэтэ уонна улахан муос хамсаба табах тардан бурбатта.

Мин үлүктэлээх сары мэнкэни* харабым кырытынан уоран кыланнатын көрө турабын. Онуоха киним харабын кырытынан көрөн баран:

— Хоргуйбутун буолоу, миэхэ үлүктэ баар, чэйдиеххэ,— диэтэ.

Аһааха диэн тылым тахсыбакка күүтэн турар кини, итиччэни истэн сирэйим ил гына түһээт, чааньыгы ылан уу баһа дэгэһийэн киридим.

Аһаан-сиэн баран, чубукуну бултаһа барап истим. Маабынҥа диэри тааска хаайтаран өлөөрү сыпытым. Оттон билигин көңүл сылдыар үчүгэйинэн!

«Ньюкулаччаан түбэһэ кэлэн абыраата, күн буолла. Мин да эдэр киһибин, үтүөнү үтүөнэн төлүөм. Ньюкулаччаан — дуолан тайабы кытта кубаны биир үтэһэбэ үөлүммүт ааттаах булчут. Оттон мин хаһан кипи курдук ааттаах булчут буолабын», — диэн саны-саны, чубуку баар тааһыгар чугаһаатым.

Чубуку таас чабырбайыгар сытар эбит.

Оргууй аҕай, хамсыыр-хамсаабат икки ардынан хааман чугаһаан истим. Мантан өссө киридэххэ, сытар таас хаххалыһы. Саам атабын туруоран, ыттым. Сыһан кэбистим, таас хабылла түстэ. Чубуку соһуйан күүһүн мунунан ойдо. Таас устун сүүрэн иһэн, тас иэнинэн барда уонна аллара диэки төкүнүйэн түһэн иһэн, төбөтүн өрө чолос гыннаран сыгы токур муостарынан долбуур таастан хатааһынна. Кэлин атаһарын сымсатык тыйбыгылдытаат, эргиллэ охсон дыапталба таас устун сүүрдэ. Ити икки ардыгар мин саабын ииттэммин ыттым.

Бу сырыга сыыспатым, чубуку кулаачыктаммы-

* Мэнкэ — суумка.

тышан барда. Таастан тааска бырабыллан түнэн иһэн, муоһуттан иигнэн хаалла. Бачча бултаан баран быра-
ҕарым кыһыылаах, тахсан арааран түһэрэргэ тий-
дим.

Дьапталҕа таастары кыйа-кыйа, улам дабайан чу-
букубар тийдим. Бөтүөннүү турбут таас куоһааҕар
чубукум муоһуттан иигнэн хаалбыт. Ойбоостуу туран
өрө көтөҕөн тардан көрдүм, силир да гыммата. Оттон
бэйэ бодобун ылынан, таастан тэбинэн сиксиринэ-
сиксиринэ тартым. Эмискэ бөтүөн тааһым түөрүлүн-
нэ. Мин ойбоостор үөһэ собуус турар кырыы таастан,
өрө көтө түһээт, икки илиибинэн харбаатым. Түөрүл-
лүбүт бөтүөн таас чубукулуун суулуутугар атаҕым
хаптаҕайын охсон, чуут ильдэ бара сыста. Мин кыра
үктэл тааска туран көрбүтүм, таастаах чубукум ал-
лара тийэн, утуу-субуу бырабылла түстүлэр.

Бэркэ сэрэнэн кырыы тааһы кыйан, улахан дол-
буур тааска тийэн, сынньанан баран аллара түстүм.

Булт диэн—уонунан дэгнээх, соччо көрүдүйөс ар-
гыстаах.

КУТТАС ДОБОР

Куттас киһи — кус сүрэх!
(Өс хоһооно)

Биһиги иккиэ буолан Дьааҥы тэллэбэр бултуу сылдыбыппыт.

— Тугуй ити? — диэтэ доборум ыксаабыт жуолаһынан. Онуоха көрбүтүм, хаардаах сэксэ биир сиринэн дьиэ оннун саҕа дыктитик кырыарбыт, муус кыаһаан буолбут. Мин сэрэйдим: кыыл адырҕата арҕах хастыбакка сэксэ иһигэр кыстыыр. Итинник кыылы бултуур кутталлаах буолар. Өссө итинник кыыл үксэ куйахтаах буолар, ол аата эһэ түүтэ мууһуран биир кэлимсэ муус куйах буолан хаалар. Буутун-холун төрүттэрэ сүһүөх курдук куйаҕа суох буолар.

— Эн эһэ табыстар эрэ саанан ытаар, — диэтим доборбор. — Бука диэн хоннобун аннын... Атын өтгүнэн буулдыаһынан хотутуон суоҕа. Куйаҕа илииттэн

ордук буолар, оттон мин үгүүбүнэн киирэн көрүөм. — Инньэ диэн туран, сүнньүөбүнэн иитиллибит биир тууркалаахпытын киһибэр биэрдим.

Сэксэбэ улам чугаһаан истибит. Эмискэччи күтүр улахан эһэ былтас гына түстэ. Тахсан муус куйаба күн уотугар килбэлдьийэн көһүннэ.

— Ыта оҕус! — диэтим. Киһим угуоҕа салбалас буолбут. Кэннинэн чугурунгаата. Эһэ ойон кэллэ да, киһим тутан турар туурка саатын туура садьыйан ыл-быта тииккэ охсулунна, саа эстэн дэлби барда. Эһэ туох да буолбатах, киһибэр ойдо, киһим эһэ тиййэ илигиттэн сарылаабытынан охтон түстэ. Мин эһэ хангас өттүгэр ыстанным. Кини, уга өттүнээбэр, хангас өттүгэр көнтөрүк буолар. Үгүүбүнэн хоннобун анныгар түстүм. Эһэ орулуурга дылы куһабанлык сангарда, киһибин үрдүнэн ойдо.

— Ас! — диэтим уонна эһэни кытары сойуолаһан бардым. Киһим ойон турда да үгүүнэн миэхэ түстэ, сонум энэрин хайа аста, эппэр тийбэтэ быһыылаах. Миигин тоҕо аспытын ыйыталаһар, аахсар кэм буолбатах, ол иһин киһибин үгүүлэри кэннибэр илгээт, хаттаан эһэни астым.

Ити кэисээтэххэ уһун курдук, оттон туһугар — этнэх түгэнэ буоллаҕа.

Эһэ, улаханлык таптарда быһыылаах, оҕутта. Үс-тэ-түөртэ сири таһыйда уонна утуйбут курдук барда.

Сааны көрбүтүм — сомуога туллан хаалбыт. Чараас тимирдээх сааны эһэ хам ыстаан баран, тииккэ охсубут, онно саа эстибит да хам ыстаммыт буюмуттан буулдьата игнэн хаалбыт, ол иһин кини туох да буолбатах, онтон атын айаҕар эстибитэ буоллар...

Мин киһим өссө даһаны, эһэни өлөрбүппүн билэ илик быһыылаах, илгэн кэбиспит сирбэр олорор. Тугу эрэ ботугуруур, үтүлүгүнэн сирэйин саба туттубут;

чугаһаабыппар, эһэ кэллэ диэтэ быһыылаах, харабын мунунан көрөн баран, кэдирги тайанна. Онтон миигин билэн өйдөнөн уоскуйда.

— Хайа, били күтүр? — диэтэ.

— Хайа хайатыгар турара буолуо, оттон күтүр ол «утуйа» сытар...

Киһим эһэни одуулаата, мин диэки көрөн баран, акаары баһайытык сонньуйда.

— Миигин тоҕо астын? — диэтим уонна үнүүнэн хайа анньыллыбыт сонум тэллэбин көрдөрдүм.

— Суох. Эйигин аспатабым, эһэни... — диэн ботугураата.

— Кутталгыттан өйгүттэн тахсан, мин эйиэхэ эһэ курдук көстүбүтүм буолуо.

«Куттаҕас доҕор куһаҕан ээ», — дии санаатым.

✓ БУЛЧУТ БУОЛБУТ БЭЛИЭ

Быйыл күнүн сир харанан туран тонгуута буолла. Мин тайах турарынан аатырбыт Силээннээх үрэх Индигиргэ түһэр төрдүгэр, тайахчыт ыппын Суоругу сиэтэн, баран истим.

Мастар быыстарынан Индигир тас үөһээ тардылара эңэлдьиһэн көһүннүлэр.

Бу биир титирик хатырыга сулланан саһаран турар. Ити аата тайах муоһун ыһаабыт. Сымалата эгинэ соччо тахса илик, быйылгы сайынны.

Итиччэбэ Индигир улахан түбэтигэр тайах баар ини диэн санаам миигин инним диэки түргэнник снэтэн истэ.

Боруу саҕатыгар тийбитим, кумахха улахан тайах саңардытаабы суола олорон хаалбыт. Борууну туораан, кууран хаалбыт тас үөскэ киирдим. Тас үөс түгэбэр дьирбии курдук бадарааннаах уу баара, тонмут.

Ыппыныын тэһэ да түспэккэ уйдаран табыстыбыт. Үчүгэй тонук. Түбэбэ тайах сылдыбыт бэлиэтэ элбэх: тайах муоһун ыаһаабыт титириктэрэ саһаран көстөлөр; күһүңнү уу кэнниттэн сылдыбыт суоллара кумахха кубарыйан хаалбыттар.

Түбэ ортотун диэки киирэн баран, ытым эмискэччи «мук» дии-дии көтүөлээтэ, быатын төлө тардан кэбистим. Ытым сири сытырбалы-сытырбалы кутуругун кумуччу туттан баран, сүүрэ турда. Утаакы буолбата, чугас собус ытым сангата үрэн моргуйда. Мин ыстанан кэбистим. Ол курдук мастер быыстарынан, ыттаах тайах күлүгүлдүһэн собуруу диэки түһэ турдулар. Мин кэннилэриттэн экирэтэн истим.

Улахан алыыга киирдибит. Тайах тонмут бада-рааһна батарыта түһэ-түһэ, атаралаан истэ. Алыы бүтүүтүн саһана субу-субу тохтоон, ыттын охсуһар буолла. Мин сүүрэн тэйэн истим. Онтон тайахтаах ытым охсуспутунан алыыны туораан табыстылар. Алыы сабатыгар ыт ойута тарпыт элбэх түүтэ хаалбыт. Тайах батарыта түспүт суола кырааскаланар буолбут.

Мантан аны биир кыра алыынан түбэ бүтэр. Тайах, тас үөһү туораан, сискэ табыстар эрэ куотар. Мин киинлэри батыспакка тас үөскэ киирэн, хотоол кумах устуу, тамабы быһа түһэн ылларбын диэн, сүүрдүм.

Тамахха тийибитим ыттаах тайабым ылсыһа тураллар. Тас үөс күрүлгэниинэн сирэйдэнэн тайахха чугас киирдим. Бинтиэпкэбинэн хоннобуу аннын туһа буолаарай диэн баран ыттым. Тайах өрө чичигинии түһээт, үстэ-түөртэ ойдо уонна сирэйинэн умса хорулла түстэ.

Суорук барахсан, кутуругунан оонһуу-оонһуу, утары сүүрэн кэлэн өрө үөмэхтээтэ, сирэйбиттэн итии тылынан салаамахтаан ылла.

Тайахпын көрбүтүм дуолан тайах эбит. Үөрүү да-
баны төһө буолуой?!

Тайахпын сүлэ охсон кэбистим. Ыппар сүрэбиттэн уонна кыра эти биэрдим. Кыра эти биэриим кэччэйэн буолбатах, кинини үс күн баайбытым, эмискэ элбэҕи аһыра сатамнат. Бэйэм түөһүн этиттэн үтэһэ онгостон үөлүнэ олордум. Арай тэнкэ тииттэри ортогунан тас үөһү тутуһан кубалар көтөн талбаарыгнаһан иһэллэр. Бинтиэкэбин маабын тайаҕы өлөрөн баран, үөрүүбэр буолан, умнан иппэтэхпин. Баар-суох түргэн туттуубунан ииттэ оҕустум, тиэрэ түһэн икки атаһын холбуу өрө тэбэн, атаҕым тумустарын икки ардыгар саабын өйөөн кыгыы сыттым. Бастагы кубаны батыһыннары саабын сыыйа өндөтөн истим. Куба моонньун төрдө саам сыалыгар киирэрин кытта тардан кэбистим.

Улуу көтөр аллара налыйан, аттыбар кэлэн, «пөс» гына түстэ. Мин кубаны ылан, атаҕын атаһпынан үктээн баран ууннары аспытым, миигин орубуна суон моонньунан куотар. Оннук улахан куба эбит. Буутун этиттэн быһан маабын тайаҕым этин үөлбүт үтэһэбэр үөлүннүм.

Эмис тайах этэ эмис куба этинин сыаҕа охсуһан сырдыгыначчы буһа турда.

Мин тиэрэ түһэн, кэтэх тардыстан, күһүгүгү халлаанга тардыллыбыт тангалай былыттар, үөрбүт харахпар, үрүң көмүс симэх буолан көстөллөрүн одуулуу сыттым.

Мин дабаны дуолан тайаҕы кытта кубаны биир отууга өлөрөн, биир үтэһэбэ үөлэн, булчут ахсааныгар киирбит үөрүү үөһүгэр сыттым.

— Дьэ ити курдук. Ити барыта мин кыра соҕус эрдэхпинэ буолбута.

— Оттон улаатан баран?... — диэн билигиттэн ким эрэ ыйытта.

— Улаатан баран, муораҕа киирэ сылдыбытым. Бэрт элбэх эрэи-муну көрсүбүтүм...

— Ону хаһан кэпсиигин?

— Чэ, көрөн иһиэхит... Сэп-сэбиргэл билигни курдук буолуо дуо? Эһиги былыргы, элбэхтик бысталаммыт мин саабын көрөргүт буоллар, бука, күлсүө этигит. Кыстык балаҕаммар табыстахпына, оҕолорбор көрдөрүөм. Эһиги мин былыргым курдук буолуоххут дуо? Өссө элбэҕи бултуоххут-алтыаххыт, өссө элбэҕи көрүөххүт-билиэххит турдаҕа!...

ИНИНЭЭБИТЭ

Куһу ураҕанынан да бултуурбут	
Сатаатахха — хонууга да күөгүлүөххэ сөп	
Куобах	:
Эргэ балаҕан халҕанынан	
✓ Этэргэс чааркаан буолбуттаах	
✓ Төбөбөр кус сымыттаабыта, өлөр суолтан бөрө быһаабыта	
Сиэм диэбитэ — хата бэйэтэ сиэтилиннэ	
Тайах тэпсибитэ	
Эһэни миинэн турардаахпын	
Сиэгэн бөбөс	
Кымырдаҕас эһэни кыайбыттаах	
Хайа хаанын анныгар	
Чубуку	
Куттас доҕор	
Булчут буолбут бэлиэ	4

Тимофе́й Егорович Сметанин
Яков Викторович Стручков

Рассказы охотника Мэхэлэчэна

Художник Е. М. Шапошников
Редактор В. А. Тарабукин
Худож. редактор П. П. Соловьев
Техн. редактор У. Т. Гордеева
Корректор Е. И. Христофорова

ИБ № 1635

Сдано в набор 16.12.85. Подписано к печати 20.02.86. Формат бумаги 60x90¹/₁₆.
Бумага тип. № 2. Гарнитура литературная. Печать высокая. Усл. п. л. 3,5.
Усл. кр.-отт. 3,75. Уч.-изд. л. 2,27. Тираж 30000 экз. Заказ № 248. Цена 10 к.

Якутское книжное издательство,
677892 Якутск, Орджоникидзе 31

Якутская республиканская типография им. Ю. А. Гагарина
677007 Якутск, ул. Кирова, 9

**КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА**

**КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА**

Конец пред. выдачи

З УМО У. 1 мкл. З. 1318-84

10 к.

ЯКУТСКАЙ * 1986

Тимофей СМЕТАНИН
Яков СТРУЧКОВ

**МЭХЭЭЛЭЧЭЭН
БУЛЧУТ
КЭПСЭЭННЭРЭ**

